

Rapport om senare delen av grundskolans sex och samlevnadsundervisning i Västra Götalandsregionen

Innehållsförteckning

1. Sex och samlevnadsundervisning i Västra Götalandsregionen.....	3
2. Syfte	3
3. Målsättning.....	3
4. Metod och teoretiska utgångspunkter	4
5. Empiri.....	6
5.1 Kvalitativ empiri	6
5.2 Kvantitativ empiri	25
6. Analys.....	29
7. Slutsatser	32
8. Referenser.....	33
9. Bilagor	34
9.1 Intervjufrågor	34
9.2 Skolor	40

1. Sex och samlevnadsundervisning i Västra Götalandsregionen

Bakgrund

De senaste 15 åren har ett stort antal aktörer medverkat i arbetet kring att medvetandegöra ungdomar och skolor inom området Sexuell Hälsa. Bakgrunden till detta är att HIV epidemins utbrott i slutet på 1980-talet förorsakade ett antal insatser på nationell nivå. En av dessa var tillhandahållande av resurser för preventivt arbete för HIV. Dessa resurser har utgått till de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö samt landstingen. Resurserna har fördelats lokalt av respektive aktör. Delar av dessa resurser har nyttjats antingen genom offentliga stödcenter i landsting och kommuner (tex Lava i Stockholm) eller till ideella aktörer (tex RFSL och RFSU). Över åren har ett större antal aktörer genomfört ett stort antal insatser som riktar sig mot ungdomar eller skolor. Det fanns däremot inte någon samlad bild över arbetet och hur det ser ut idag inom Västra Götalandsregionen.

Under 2007 fick GRUL uppdraget av Smittskyddet i Västra Götalandsregionen att göra en kartläggning över vilka aktörer som finns i Västra Götalandsregionen, vilka metoder som används, till vilken målgrupp och så vidare. Under januari 2008 presenterades denna kartläggning i form av en rapport. Rapporten visade framförallt på ungdomsmottagningarnas verksamhet i regionen, men även aktörer som folkhälsoplanerare, RFSU och RFSL. Det blev tydligt att den centrala arenan för att arbeta mot ungdomar är skolan men att det går att genomföra förbättringar kring aktörernas möjligheter och förutsättningar att verka i skolmiljön. Exempelvis ungdomsmottagningar önskar generellt ett bättre samarbete aktörerna emellan kring varandras kompetens, behov och önskemål. För att skapa en komplett bild av de olika aktörerna och hur dessa ska kunna samarbeta på bästa sätt, framhölls att en kartläggning kring skolans syn och arbete kring sexuell hälsa bör göras. GRUL fick detta uppdrag under 2008 och gjorde en studie kring skolornas arbete kring sexuell hälsa som lett till föreliggande rapport.

2. Syfte

Detta uppdrag syftar till att skapa en bild eller karta över hur skolan arbetar inom området sexuell hälsa, vilka metoder som används samt hur skolan skulle vilja arbeta med externa aktörer. Uppdraget begränsas till att omfatta Västra Götalandsregionen, exklusive Göteborgs Stad.

3. Målsättning

Uppdragets målsättning är att identifiera följande:

- Hur ett antal skolor arbetar med sexuell hälsa.
- Vilka behov och önskemål dessa skolor har när det gäller att arbeta med sexuell hälsa.
- Vilka aktörer dessa skolor samarbetar med kring sexuell hälsa och hur det fungerar.

4. Metod och teoretiska utgångspunkter

Tillvägagångssätt

En kartläggning genomfördes utifrån den rapport som färdigställdes 2007. Tio stycken geografiskt och demografiskt skilda skolor inom Västra Götalandsregionen har valts ut. Fyra intervjuer har genomförts för varje skola; en med rektor, en med SO-lärare, en med NO-lärare och en med elevvårdspersonal såsom skolsköterska eller kurator. Underlaget till denna rapport består således av fyrtio intervjuer.

Intervjuerna har skett per telefon och tagit ungefär 40 minuter per intervju. Informanterna har fått ta del av intervjufrågorna i förväg och på det sättet beretts möjlighet att förbereda sig.

De tio skolorna valdes utifrån geografiskt läge och efter tips från de ungdomsmottagningar som deltog i undersökningen/rapporten som lades fram i januari 2008. Vid urvalet har hänsyn tagits till spridning mellan små och stora kommuner samt skolor i stads- respektive landsbygdsmiljö.

Teoretiska utgångspunkter

När empirin (intervjuerna) utvärderas och analyseras utgår rapporten från ett antal antaganden kring vad som skapar en framgångsrik sex och samlevnadsundervisning. Dessa antaganden är att undervisningen ska:

- Ha en positiv grundsyn till sexualitet
- Vara kontinuerlig
- Vara medveten
- Vara prioriterad
- Vara ämnesövergripande
- Vara samverkande
- Innehålla kompetensutveckling för pedagogerna

Positiv grundsyn till sexualitet

Positiv grundsyn till sexualitet är en grundförutsättning för en framgångsrik sex och samlevnadsundervisning. Detta salutogena förhållningssätt utgår ifrån att det friska och vad som gör oss friska. Enligt RFSU har skolan större möjlighet att lyckas i sex och samlevnadsundervisningen om den tar sin utgångspunkt i ett hälsofrämjande synsätt och en genomgripande positiv attityd. Det är viktigt att inte fokusera så mycket på riskerna med sexualiteten. Naturligtvis är det viktigt att negativa aspekter behandlas och diskuteras, men det är lätt att det ägnas för mycket tid åt det. Arbetet bör snarare fokuseras på att göra tillvaron och ungdomarnas egna funderingar begripliga; att öka elevernas beredskap att hantera sina liv. Undervisningen bör ta hänsyn till elevernas livssituation och erfarenheter.¹

¹ Olsson 2003

Kontinuerlig

Det är av stor betydelse att undervisningen i sex och samlevnad sker kontinuerligt, det vill säga återkommande över tid. Punktvisa insatser har generellt mindre verkan än de som återkommer över tid.²

Medveten

Mål, dokumentation, uppföljning, utvärdering, stödet från skolledningen och rektor är alla viktiga delar i en lyckad sex och samlevnadsundervisning. Det är viktigt med klart formulerade mål och undervisningen behöver dokumenteras för att underlätta för skolpersonalen. Målen måste följas upp och utvärderas för att lärarna ska kunna förbättra undervisningen kontinuerligt och garantera att alla elever får en bra och likvärdig undervisning.³

Prioriterad

Skolan har en central roll för att ge unga kunskaper och möjligheter att bearbeta värderingar kring sex och relationer. Rektorn och skolans ledning måste vara intresserad av och engagerad i ämnet samt anse det vara viktigt. Rektorn måste ta sitt ansvar för att alla dessa delar uppfylls på skolan. Det är viktigt att exempelvis NO-läraren inte har ensamt ansvar för elevernas sexuella hälsa.⁴

Ämnesövergripande

Den svenska sexualundervisningen bör präglas av ett ämnesövergripande perspektiv med en kombination av fakta och bearbetning av attityder. Skolpersonalen bör använda olika metoder, från så kallad traditionell katederundervisning och filmvisning till diskussioner, gruppsamtal och värderingsövningar. Denna breda inriktning får starkt stöd i den internationella forskningen, senast i en nyligen avslutad italiensk studie som följt sexualundervisningen under tjugo år. Studien visar att undervisningen behöver ha en ”multi-focal approach”, det vill säga närma sig området ur olika perspektiv – såväl sociala som biologiska – och innehålla en variation av teman och metoder.⁵

Samverkan

När skolan används som arena för undervisning i sex och samlevnad är det viktigt att samarbeta med olika externa aktörer. Detta innebär att ungdomsmottagningar, fritidsgårdar, RFSU, RFSL och föreningar bör engageras och att olika aktörer i samverkan kan skapa starkare förutsättningar för framgångsrikt arbete. Det är också en fördel om de aktörer som samverkar har olika bakgrund i teori, forskning och utbildning om sexualitet och sexuell hälsa.⁶

Kompetensutveckling

Fortbildning och kontinuerlig kompetensutveckling i sexualitet och samlevnad är precis lika viktig som i andra skolämnen. Det kan exempelvis gälla ren fakta eller undervisningsmetoder. Få lärare, ca 6%, har utbildning i sex och samlevnad. Detta är ett stort problem eftersom det bland annat kan innebära att en del av undervisningen utgår från värderingar istället för kunskap. Istället är det viktigt att undervisningen bygger på vetenskap och beprövade erfarenheter, det vill säga skiljer på det som är kunskap och det som är värderingar. Genom att

² Ibid.

³ Johansson 2008

⁴ Ibid.

⁵ Olsson 2003

⁶ Forsberg 2007

ge skolpersonal möjlighet att utbilda sig skapas förutsättningar för en bättre sex och samlevnadsundervisning i skolan.⁷

5. Empiri

5.1 Kvalitativ empiri

Den kvalitativa empirin består i en diskussion kring de olika frågeställningarna utifrån de intervjuer som gjorts.

5.1.1 Hur ett antal skolor arbetar med sexuell hälsa.

Rektorer

Rektorer på de medverkande skolorna ger en varierad bild av hur undervisningen i sexuell hälsa ser ut. På några skolor är undervisningen främst bunden till NO och biologiundervisningen, medan den på några andra sker ämnesövergripande med exempelvis temadagar, där externa aktörer medverkar. En rektor, på vars skola undervisningen är bunden till NO-undervisningen säger så här om hur undervisningen bedrivs:

”Ja, av de enskilda lärarna i NO. Det ingår i ämnet [...] Det är det. [integrerad i undervisningen]. Vi hade det så [ämnesövergripande] förut och hade en sex och samlevnadsvecka för kanske 10 år sedan. Det var bra och folk vill ha tillbaka det.”⁸

Rektorns bild av hur undervisningen bedrivs liknar den som ges av ett flertal andra rektorer. På en annan skola beskrivs undervisningen som något mer ämnesövergripande. Undervisningen bedrivs i NO-undervisningen, men rektorn påpekar samtidigt att även andra lärare är inblandade när han svarar på frågan om vilka pedagoger som är involverade i undervisningen:

”NO-lärarna. Svenska kommer naturligtvis in i det och SO-lärarna delvis och hemkunskapslärarna. Men huvudansvaret kan sägas ligga på NO-lärarna, men även samlevnadsbegreppet kommer in i värdegrunden som kommer in i alla lärares arbete”⁹

Bilden av att fler lärare än bara NO-lärarna tar hand om undervisningen bekräftas av flera rektorer som menar att framförallt samlevnadsbiten är ett ansvarsområde för fler lärare än bara NO-lärarna. På de skolor där undervisningen sker i både NO-ämnet och som ämnesövergripande temadagar är det vanligare att även svensklärare och SO-lärare nämns som de pedagoger som har hand om undervisningen. Det ska dock påpekas att det största ansvaret tycks ligga på NO-lärarna. På några skolor bedrivs sex och samlevnadsundervisningen dels i den ordinarie NO-undervisningen, men skolorna har också återkommande samlevnadsdagar för eleverna i årskurs nio.

”[...] Varje år har vi samlevnadsdagar för niorna, vart annat år har vi något vi kallar tjejkonferens, år 8 och 9, och vartannat år har vi killkonferens. Förebilder, relationer och sex och så. Kändisar utifrån diskuterade. På tjejkonferensen Grynet. På killkonferensen Paolo Roberto.[...]”¹⁰

⁷ Fjelkner & Regner 2007

⁸ Informant 1.

⁹ Informant 2.

¹⁰ Informant 3.

Det går inte att säga att den undervisningsbild som ges av rektorerna är ensidig, deras bild av hur undervisningen ser ut på skolorna är i det närmaste individuell. Men det kan spåras en tendens till att rektorerna gärna vill se en mer ämnesövergripande undervisning med fler externa aktörer knutna till undervisningen.

Den huvudsakliga undervisningen sker enligt de flesta rektorer i år åtta och nio, men det förekommer att eleverna får stifta bekantskap med samlevnadsundervisning redan i årskurs fyra. Det framkommer dock inte vad de sistnämnda eleverna får lära sig. Det finns enligt rektorerna också en viss kontinuitet baserat på årskurser vad gäller undervisningen:

”Det stora temarbetet brukar ligga i 8:an, men tror det finns inslag i både 7:an och 9:an, men det stora arbetet ligger i 8:an.”¹¹

Enligt rektorerna finns också en tydlig bild av vad som borde ingå i undervisningen. De är alla rörande överens om att ämnet är mycket brett och att både biologi, fysiologi och fortplantning bör ingå, men också att ämnet måste beröra samlevnadsdelen. Så här säger en rektor:

”Dels om det som står i läroplanen, befruktning, STD, preventivmedel. Jämställdhet och könsroller en viktig bit. Förr fanns ämnet i barnkunskap, skulle spridas på andra ämnen, vissa hamnade i SO, NO och biologi. Genuspedagogerna bör ha en roll, de bör komma in i undervisningen på ett naturligt sätt. Går in och delar grupper, relationer och roller, värderingar.”¹²

”Viktigaste är relationsfrågor. Den biologiska biten kan man läsa sig till. Hur man är mot varandra viktigt, respekt, ansvar för varandra.[...]”¹³

Uttalandet visar att det finns en önskan om att bredda ämnet till att inkludera mer än den traditionella biologiundervisningen i NO-ämnet. Möjligen är detta ett försök att kontra den allt mer sexualiserade tillvaron som möter människor i deras vardag.

Rektorerna ger en förhållandevis samstämmig bild av vilken typ av undervisningsmetoder som används och vilka metoder som är lyckade. Exempel på metoder är vanlig klassrumsundervisning och olika typer av värderingsövningar. Ett antal rektorer nämner samarbete med olika externa aktörer:

”Lyckade [metoder]: temadagar och samarbete med andra, (gäller även andra ämnen, bra att få in annat folk i skolan), bra samarbete med ungdomsmottagningen genom fältassistenter, genuspedagoger, gruppsamtal och värderingsövningar bra. Misslyckat: svårighet att hitta rätt ålder för olika ämnen.”¹⁴

Rektorerna tycks vara av den åsikten att lärarna har flera olika metoder som gör undervisningen lyckad och det är intressant att notera att det endast är en minoritet av rektorerna som säger något om misslyckade metoder i undervisningen. Däremot kan flera av skolledarna nämna svårigheter och hinder för att få en bra undervisning. Hindren kan röra sig från ämnets enorma bredd till brist på material och tid.

¹¹ Informant 6.

¹² Informant 5.

¹³ Informant 9.

¹⁴ Informant 5.

Lärare

På lärarsidan syns en tydlig skillnad mellan NO- och SO-lärare hur undervisningen ser ut och går till. Det ses bland båda lärargrupperna som en självklarhet att NO-lärarna har huvudansvaret för sex och samlevnadsundervisningen. NO-lärarna är också de lärare som informanterna själva säger har huvudansvaret för undervisningen. Men flera lärare påpekar att även SO-lärare, lärare i svenska samt i idrott och hälsa borde kunna vara involverade i undervisningen då sex och samlevnad även fokuserar på andra saker än den rent biologiska fortplantningsprocessen. Så här säger en lärare angående vem som bör ansvara för undervisningen:

*"NO. För att, jag förmodar [att det ingår i deras undervisning], utan att ha deras kursplan. Men i SO kan man ha frågor som etik och moral i 9:an om det kan räknas till samlevnad. På så sätt kan man skilja på sex och samlevnad. Men i SO pratar man inte om samlevnad utan etik och moral."*¹⁵

Läraren skiljer alltså på den rent biologiska biten och den mer mentala och fysiska samvaron och utgår från att undervisningen hamnar på NO-lärarnas bord i och med att det har med sexuell reproduktion att göra.

Så här svarar några andra lärare på samma fråga:

*"Det ultimata vore NO/biologi och SO. Många ungdomar får sex genom media och samhället och då borde NO och So kunna kombinera"*¹⁶

*"Alltså, det finns inte uttalat i något ämne, men bör då ligga på rektorn. Känns som ett självpåtaget ansvar av NO-lärarna."*¹⁷

*"Biologilärarna, men en liten grupp också som jobbar med elevvården är med.[...]"*¹⁸

Uppgifterna visar tydligt att de flesta lärarna anser att NO-lärarna har ett tungt ansvar för sex och samlevnadsundervisningen, men att även andra lärare skulle kunna vara med och ha en medveten och kontinuerlig undervisning i sex och samlevnad.

Det framgår också tydligt av de 20 medverkande lärarnas intervjusvar att det är NO-lärarna som i huvudsak håller i sex och samlevnadsundervisningen. Hur undervisningen ser ut och hur mycket undervisning eleverna får varierar mellan de olika skolorna. Någon enstaka lärare kunde berätta att eleverna fick totalt åtta veckors undervisning fördelat på år åtta och nio, medan en annan lärare berättade att skolan koncentrerade undervisningen till en temavecka i år åtta. Undervisningen tycks också vara koncentrerad till år åtta, även om flera lärare säger att det förekommer sex och samlevnadsundervisning från år fem-sex och uppåt. En lärare säger att elevernas mognadsnivå är avgörande för när undervisningen sker, men att den i regel brukar ske i år åtta.

Hur undervisningen ser ut varierar lite från årskurs till årskurs. En lärare svarar så här på frågan hur undervisningen går till:

¹⁵ Informant 20.

¹⁶ Informant 11.

¹⁷ Informant 16.

¹⁸ Informant 19.

"Lite olika teman för varje årskurs: år 6: mycket hygien och relationer. Fyra-hörnsövningar, heta stolen, samtal, högläsning. År 7: Visat filmen "Love Boogie" gjord för skolbruk, med frågor till. [...]"¹⁹

"[undervisningen] Ser lite olika ut för olika lärare. Bestämmer själva utifrån kursplanen. Ligger på NO-läraren i år 8. SO tar upp lite grann, men inte ett avsnitt som heter samlevnad [...] Integrerat i ämnesundervisning, men inte ämnesövergripande, inga temadagar."²⁰

På några av de skolor där eleverna har temadagar svarade lärarna så här på frågan om hur undervisningen ser ut och hur den går till:

"[...] Återkommande – en dag för åk 9, en samlevnadsdag. Två klasser i taget. En heldag kring samlevnad. Dagen föregås av undervisning i biologi, beroende på år till år, varierat. SO-lärare läser om kärlek i olika religioner ur ett SO-perspektiv. [...] SO- mer fokus på relationer och NO- mer mot biologi. SO – aids-problematik i världen. [...] Biologin mer klassisk mot sjukdomar, smittskydd. [...]"²¹

"Det jag är inblandad i (SO-lärare), brukar köra en temavecka innan jul när man går i åttan handlar denna om sex och samlevnad och kärlek. För det mesta fyra dagar som man arbetar med detta. Man fortsätter i NO-blocket med detta efter jul.[...] röd tråd genom hela åttan med kärlekstema. De som går i sjuan ser fram mot det och nian saknar det."²²

Intervjuerna visar att undervisningen varierar mellan de olika skolorna. Vissa har en tydlig traditionell klassrumscentrerad undervisning där ingen eller liten samverkan med andra ämnen förekommer, medan andra skolor samverkar ämnesövergripande och har särskilda temadagar för sex och samlevnad, kärlekstema och liknande.

På frågan om olika undervisningsmetoder verkar de flesta lärare vara överens om att det krävs flera olika faktorer för att undervisningen ska bli bra och lyckas förmedla innehållet till eleverna. Bland annat lyfts lärarens engagemang upp och flera menar att eleverna måste känna förtroende för den som undervisar och att klassen och lärarna vet vart de har varandra.

"Temadagarna, just med sådana här områden är det viktigt att lärarna är friska och [eleverna] känner förtroende för lärarna.[...] Viktigt att ha en bra relation mellan lärare-klass. Filmen "Johan och jag" en stark [Film] som krävde bearbetning (droger, sex, utnyttjande) och en klass hade vikarie och det funkade inte så bra."²³

Vanligt återkommande arbetsmetoder är filmer som utgångspunkt för diskussioner, men även olika typer av värderingsövningar och att eleverna får skriva generella frågor till varandra. Killarna skriver frågor till tjejerna och tvärt om och sedan besvaras frågorna.

"Har valt en blandning av metoder. Har valt bort pedagogiska filmer, men brukar ha någon spelfilm. Lämnat mer och mer de upplysande filmerna. Använder en dansk film, tecknad. Funkar riktigt bra"²⁴

"Lektioner har jag ju. De kan bli både misslyckade och lyckade, beroende på gruppen. Har begränsade värderingsövningar – beror på gruppen om det blir vettigt

¹⁹ Informant 19.

²⁰ Informant 18.

²¹ Informant 23.

²² Informant 30.

²³ Informant 25.

²⁴ Informant 26.

eller spårar ur. [...]inga temadagar om man inte räknar in kill och tjejdagarna – det kan man kanske kalla temadagar. Använder en del film. UR och RAMP har gjort en del bra grejer.”²⁵

Det hör till ovanligheterna att skolorna regelbundet tar in externa föreläsare till undervisningen. Synen på externa föreläsare varierar en del. De skolor som regelbundet gör det är dock positivt inställda till besöken och använder i regel samma föreläsare från år till år. Det finns också undantag, där lärarna upplever att besöken har haft en negativ effekt på undervisningen och eleverna.

”För länge sedan hade vi folk från RFSL, men det blev laddat, var alldeles för tidigt. Min erfarenhet att åttorna bara vill se en som är homosexuell, freakshow. I perioder har skolsköterskan varit med eller en barnmorska. Men barnen vill ha folk de känner.”²⁶

”Det har inte varit på flera år nu. Men har haft från RFSL. En homosexuell, det upplevdes olika från både lärare och elever. Men det blev inte helt bra tycker jag. Det har avtatt.”²⁷

Flertalet lärare är dock positivt inställda till besök från RFSL, som också tycks vara den mest använda externa aktören. Lärarna menar att det är viktigt för eleverna att träffa personer som avviker från den heterosexuella normen, vilket också en lärare uttryckligen uppfattar som en svårighet att inte fastna i under undervisningen.

”Svårt är att man lätt halkar in i den småborgerliga heterogena normen. Det är lätt att bortse från att man i klassen kan ha bisexuella och transexuella. Det är hela diskussionen för vad som är ”normalt”. Vart går gränsen för vad man ska prata om?”²⁸

Andra direkta svårigheter som lärarna har uppfattat i undervisningen rör i första hand homosexualitet och incest. Några pekar på gruppens och då främst killarnas mognadsnivå som kan uppfattas som ett problem i undervisningen. Ett flertal lärare säger sig dock inte uppleva några problem eller svårigheter i undervisningen och säger att det inte finns några ämnen som skulle vara svåra eller besvärliga att prata om. De menar att elevernas entusiasm för ämnet gör att det kan vara det tacksammaste området att bedriva undervisning i.

För att sex och samlevnadsundervisningen ska kunna utvecklas till en undervisning som präglas av kvalitet och kontinuitet krävs det att den kontinuerligt utvärderas och analyseras. I flera fall uppger lärare att det inte finns några dokumenterade utvärderingar av undervisningen i sex och samlevnad.

”Inget specifikt för sex och samlevnad. Men inget direkt dokumenterat.”²⁹

”Enda utvärderingen sker muntligt och som inte sparas. Men inget dokumenterat på papper.”³⁰

”Nej, jag har inte mer än några prov på slutet. Om sjukdomar och så vidare. De tidigare temadagarna ej dokumenterade, men det var fantastiskt bra!”³¹

²⁵ Informant 29.

²⁶ Informant 26.

²⁷ Informant 29.

²⁸ Informant 20.

²⁹ Informant 29.

³⁰ Informant 11.

Bristen på ordentlig dokumentation kan vara ett hinder för att bygga en väl fungerande och högkvalitativ undervisning i sex och samlevnad. I flera fall utgörs dokumentationen och utvärderingen av muntliga och skriftliga utvärderingar gjorda av eleverna. Detta kan som kvalitativt material ifrågasättas då elever rimligtvis inte kan utvärdera om lärarna och eleverna har nått de mål som sattes upp från början. Inte heller kan eleverna avgöra hur väl lärarna anser att undervisningen och de olika metoderna har fungerat. Ytterligare en invändning kan vara att elever i känslomässig affekt genomför sin utvärdering, varför resultatet kan vara missvisande.

Lärarna har i grunden en positiv grundsyn till undervisningen i sex och samlevnad och tycker att det är ett viktigt område att undervisa om. Det finns en skillnad mellan NO-lärarna och SO-lärarna i den mån att de förra bedriver en betydligt mer medveten undervisningen i ämnet än vad deras SO-kollegor gör. Det går inte att avgöra hur prioriterat eller nedprioriterat sex och samlevnadsundervisningen är bland lärarna i allmänhet utan det tycks vara en individuell fråga. Vissa lärare behandlar området som vilket annat ämnesområde som helst medan andra väljer att prioritera ämnet i relativt stor utsträckning. På vissa skolor sker undervisningen ämnesövergripande i temadagar och på andra skolor försöker NO, SO och svensklärare planera sin verksamhet så att de gemensamt kan beröra sex och samlevnadsfrågor ur olika perspektiv samtidigt. På andra skolor hålls undervisningen i NO-klassrummet. Det är också svårt att säga att skolorna har en större kontinuitet i sin undervisning. Om man med kontinuitet menar oavbrutet återkommande under en lång tidsperiod är det svårt att säga att någon skola medvetet arbetar kontinuerligt med sex och samlevnadsundervisning. Används en något friare tolkning av begreppet kan det sägas att vissa skolor arbetar kontinuerligt med sex och samlevnadsfrågor då det är ett återkommande område i såväl årskurs sju, åtta som nio. I vissa fall så långt ner i årskurserna som år fyra, fem.

Elevvårdspersonal

Av de tio medverkande elevvårdspersonerna har en majoritet svarat att undervisningen sker i grundskolans årskurs åtta och nio. I vissa fall händer det att eleverna får stifta bekantskap med sex och samlevnadsundervisning redan i årskurs fem eller sex. Svaren visar också en viss årskursbaserad kontinuitet då några av informanterna svarat att eleverna får undervisning i två på varandra följande årskurser, ibland under tre årskurser.

*"I framförallt åttan, men vi kan gå in i grupper som inte är specifikt åttan utan även nian – beror på gruppen. Det händer att ämnet berörs i åk 7, kring relationer och liknande."*³²

Av den medverkande elevvårdspersonalen är det endast en person som regelbundet håller i undervisning om sex och samlevnad, medan de övriga svarat antingen att de inte medverkar eller håller i undervisningen, alternativt att de ibland blir tillfrågade av någon lärare att komma och göra ett gästspel. En skolsköterska svarar att hon brukar medverka i sex och samlevnadsundervisningen för särskolan. I övrigt är de flesta av åsikten att det i första hand är NO-lärarnas ansvar att undervisa i ämnet även om SO-lärare också nämns. Några säger att det ytterst är rektorns ansvar, men att lärarna är ansvariga för att undervisningen genomförs.

*"Nej, jag är inte ansvarig utan det är mest NO- SO-lärare, men kan gå in och göra specifika insatser efter önskemål.[...] men ytterst ansvarig är rektorn."*³³

³¹ Informant 27.

³² Informant 39.

³³ Informant 39.

*"Ytterst är det rektorn. Skett gemensam genomgång av sex och samlevnadsundervisningen där elevhälsoteam och lärare träffades för att göra upp [en] övergripande plan för hur man ska lägga upp arbetet."*³⁴

En av de medverkande personerna ur skolornas elevvårdspersonal svarade att hon och skolans kurator är ansvarig för sex och samlevnadsundervisningen i årskurs sex. Hon beskrev i relativ detalj hur hon utgår från Pia Höjerberg och Gun Rembecks bok *När mensen kommer* för att nå ut till framför allt tjejer som kommer in i puberteten och hur de ska förhålla sig till sin mens och sina kroppar. Hon beskriver olika övningar och syftet med undervisningen.

*"[...] Tidigare kände jag att man stod med planscherna så här ser kroppen ut, traditionellt. Pia har jobbat i Afrika. I boken beskriver hon hur annorlunda det är där. I Afrika är man stolt över att bli kvinna, [...]"*³⁵

Informanten beskriver tydligt att de jobbar något okonventionellt med att få tjejerna att bli bekväma i sig själva och poängterar att det borde ske en regelbunden uppföljning av dessa tjejgrupper. Hon menar också att det har varit svårare att hitta en lyckad metod för killarna, men att de nu börjar komma igång på allvar.

Elevvårdspersonalen har också delade åsikter om hur prioriterat ämnet är på de skolor där de arbetar. Flera av de tillfrågade informanterna menar att området varken är mer eller mindre prioriterat än andra. Några menar att ämnets prioritet varierar från arbetslag till arbetslag och att det skulle vara lärarnas intresse och prioritering som styr. En av de tillfrågade informanterna menar att ämnet inte är prioriterat på skolan.

*"Rektorn är inte riktigt med, det har funnits bra projekt och grejer. Verkar snarare ligga på de enskilda arbetslagen. [...] borde göra en inventering: vad görs? [...]"*³⁶

*"Alltså. Det är svårt att säga. Men till exempel temadagar och resurser och så stöter inte på patrull. Alla ställer upp och tar/ger tid. Ser det som ett tecken på att det är viktigt.[...]"*³⁷

*"Si så där. [...] nog tror jag att skolledningen [tycker]det är viktigt, men det är olika prioriterat hos de olika lärarlagen. I vissa fungerar det väldigt dåligt."*³⁸

Elevvårdspersonalen ger en ganska splittrad bild av hur prioriterad frågan är hos både skolledning och lärare. Det är intressant att en skolsköterska lyfter frågan om en inventering, där skolan tar reda på vad som faktiskt görs och inte görs inom området, särskilt när en annan påpekar att det ser väldigt olika ut från lärarlag till lärarlag på skolan. Vilket knappast kan ses som en garant för en likvärdig utbildning.

Elevvårdspersonalen har utan undantag en positiv grundsyn på undervisning i sex och samlevnad och flera av informanterna påpekar vikten av undervisning i ämnet ur både ett biologiskt och ett emotionellt perspektiv. De menar att det rent fysiska och emotionella hänger ihop då det krävs en viss emotionell mognad och styrka för att exempelvis kunna säga ja eller nej då sexuell aktivitet erbjuds.

³⁴ Informant 31.

³⁵ Informant 38.

³⁶ Informant 38.

³⁷ Informant 37.

³⁸ Informant 32.

De menar också att eleverna i den aktuella åldern har väldigt mycket frågor och funderingar kring sex och samlevnad, tonårsförälskelser, känslösvall och osäkerhet som måste hanteras. Och ju mer kunskap eleverna har desto större är sannolikheten för att de ska kunna fatta väl övervägda och genomtänkta beslut.

”Viktigt att man diskuterar förhållningssätt. Får eleven att se att de duger, stärka dem så de kan säga nej, värderingar, samspel mellan kroppen och själen, vad kärlek är, kan den se olika ut?”³⁹

I några fall beskriver elevvårdspersonalen sex och samlevnadsundervisningen som integrerad i ämnesundervisningen med inslag av särskilda temadagar. Några av informanterna beskriver undervisningen som förlagd till endast temadagar och ytterligare några beskriver den som endast integrerad i ämnesundervisningen. En av informanterna som svarat att undervisningen endast sker ämnesintegrerat efterlyser dock temadagar och olika former av gruppsamtal:

”Själv tycker jag att värderingsövningar och gruppsamtal är bra. Det är oftast det jag arbetar med. Temadagar hade också varit spännande.”⁴⁰

En annan av informanterna, på vars skola de arbetar uteslutande med temadagar, blandas undervisningsmetoderna och det framgår att skolan arbetar mycket i mindre grupper och ibland könssegregerat. En av metoderna är att arbeta utifrån frågeställningar som eleverna själva förbereder och som sedan besvaras. Inte sällan arbetas frågorna fram i tjej och killgrupper. Även olika typer av värderingsövningar förekommer.

Elevvårdspersonalen beskriver också att olika externa föreläsare brukar bjudas in på bland annat RFSL. Även sociologen Mia Börjesson är flitigt använd av flera skolor enligt informanterna. Det sker även någon slags samarbete med ungdomsmottagningen på orten på de skolor där informanterna arbetar.

Elevvårdspersonalen har en positiv syn på undervisning i sex och samlevnadsfrågor och det framgår av informanternas svar att de anser att sex och samlevnadsundervisning är viktigt ur flera olika perspektiv. Dels ur ett rent biologiskt kunskapsperspektiv, men också ur ett mentalt och själsligt perspektiv där undervisningens syfte är att stärka elevernas självförtroende och självbild.

5.1.2 Vilka behov och önskemål dessa skolor har när det gäller att arbeta med sexuell hälsa.

Rektorer

När det gäller framtiden för området sexuell hälsa så är det intressant att veta hur rektorn som ansvarig för sex och samlevnadsundervisningen ser på sin roll. I stort sett alla rektorer ser sig som samordnare och ansvariga på ett övergripande plan för all undervisning som sker på skolan. De menar i de flesta fall att de har ett ansvar för att det sker undervisning i sex och samlevnad, men in för hur den sker.

”Min roll borde kanske vara en annan, hinner inte lägga mig i det. Vet ungefär hur de lägger upp undervisningen och det är bra med det. Skulle vilja ägna mer tid åt pedagogisk verksamhet, men hinner inte.”⁴¹

³⁹ Informant 31.

⁴⁰ Informant 40.

*"Jag ser inte den på något speciellt sätt annat än den vanliga verksamheten. Inget specifikt. Ett av många ansvarsområden, men viktigt att det ständigt diskuteras."*⁴²

*"Jag tycker att det vilar på mig att erbjuda goda förutsättningar för att personalen kan genomföra arbetet. Det är vad mitt jobb går ut på överhuvudtaget. Med goda förutsättningar menar jag tid, pengar och kompetensutveckling."*⁴³

På frågan om hur rektorerna kan förbättra arbetet med sex och samlevnad handlar det framförallt om att stödja lärarna bättre, se till att det finns resurser i form av tid och pengar samt stötta lärarna att fortbilda sig. En av rektorerna påpekar att det är viktigt att som rektor visa att man tycker sex och samlevnad är roligt och viktigt. Ytterligare en lyfter fram vikten av att det är "rätt" pedagoger som håller i undervisningen:

*"Lyfta in genuspedagogerna tidigare. Alla borde använda dessa. När man fördelar tjänster, vilka lärare klarar detta bra, de tar jag."*⁴⁴

Två av rektorerna vill föra in livskunskap som ett ämne på schemat, man vill få in det etiska och menar att det handlar trivselregler och om språket, att inte kränka. Flera av rektorerna tar fasta på att det är viktigt att utvärdera sex och samlevnadsundervisningen för att man ska kunna förbättra den, flera av dem planerar också att göra så under det kommande året. För några av rektorerna så finns inga planer om sex och samlevnadsundervisningen, detta ligger på lärarna.

*"Den planeringen ligger på arbetslaget och jag antar att det har planer för det kommande året."*⁴⁵

En rektor har inga planer när det gäller sex och samlevnad eftersom det kommit nyanlända flyktingar till kommunen.

*"Lägger krut på etnisk bakgrund, har fått ett nytt gäng flyktingar, ny laddning, gror inunder lite rasism viktigt att jobba med. Skillnad mellan byskolorna och tätorterna, har inte sett invandrare i skolan innan. Skapar rasism."*⁴⁶

På flera skolor finns en önskan att ta in externa föreläsare, exempelvis Mia Börjesson. När rektorerna får chansen att drömma om en sex och samlevnadsundervisning med obegränsade resurser är det framförallt samordning, helhetstänkande och fortbildning de önskar.

*"Att ha föreläsare oftare, kunna ha mindre grupper, ge mer fortbildning. Just nu är det fortbildningsstopp. Ekonomin styr skolans värld."*⁴⁷

Andra önskemål som rektorerna för fram i sina svar är ökade resurser för att kunna ha fler temadagar, mindre grupper som möjliggör diskussioner på ett sätt som kan vara svårt i helklass. Några av informanterna pekar på ökad ämnesövergripande undervisning där exempelvis NO- och SO-ämnena samarbetar. En annan menade att det skulle vara eftersträvaransvärt att ha lite sex och samlevnadsundervisning varje dag för att dels minska

⁴¹ Informant 9.

⁴² Informant 2.

⁴³ Informant 8.

⁴⁴ Informant 5.

⁴⁵ Informant 6.

⁴⁶ Informant 9.

⁴⁷ Informant 4.

fragmentariseringen och dels att skolan och lärarkåren har en gemensam bild av vad de vill förmedla:

"[...]försöka jobba mer ämnesomgripande, inte för mycket bitar på biologin [...] Viktigt att det inte bara är en lärare, vad ger vi för budskap, gemensamt perspektiv från lärarkåren, vilken bild ger vi och vill förmedla?"⁴⁸

Flera rektorer önskade också mer resurser i form av både tid och pengar, samt en ökad föräldranärvaro. En av informanterna menar att skolan tycks ha blivit den samhällsinstitution vars uppgift är att rätta till alla samhällsproblem, vilket ger föräldrarna en möjlighet att abdikera från sin föräldraroll.

"[...] Föräldrarna måste med mer aktivt, vart finns de i det här?"⁴⁹

"Hela skolan är ju en enda stor prioritering, att få plats med allt. Alla problem i samhället är skolans uppgift att rätta till... trafik, droger... föräldrarna tenderar till att abdikera från sin roll. [...] Tiden är en bristvara."⁵⁰

Flera av rektorerna lyfter fram olika organisatoriska problem som bör ses över för att få en väl fungerande skola och därmed också en väl fungerande sex och samlevnadsundervisning. Två av rektorerna nämner ett effektivare utnyttjande av redan befintliga resurser och en tredje informant efterlyser en inventering av skolans kompetenspool.

En av informanterna påpekar att det är viktigt att som rektor visa att sex och samlevnad är roligt och viktigt. Ytterligare en lyfter fram vikten av att det är "rätt" pedagoger som håller i undervisningen. Med rätt pedagoger kan vi anta att informanten menar en som är både kunnig och engagerad i ämnet.

En rektor efterlyste en studierektor som skulle ansvara för det pedagogiska ledarskapet och utvecklingsarbetet på skolan och på så vis avlasta verksamhetschefen, som utöver att vara pedagogisk ledare även är personal- och budgetansvarig samt ytterst ansvarig för det elevvårdande arbetet.

Lärare

Informanterna har en likartad syn på vad som bör ingå i undervisningen. Både biologiska och fysiologiska aspekter av sex och samlevnad, där ren anatomi, fortplantningsprocessen, graviditet, preventivmedel och sjukdomar bör ingå. Men den delen av sex och samlevnadsundervisningen utgör enligt informanterna endast ena halvan av den helhet som undervisningen ska sträva efter. Annat önskvärt innehåll är känslor, samlevnad, värderingar, etik och moralfrågor, personkemi, ickesexuella relationer mellan killar och tjejer, könsroller och så vidare. Endast två av de tillfrågade lärarna nämner uttryckligen andra sexuella läggningar än den normgivande heterosexualiteten.

"Sex och samlevnad är livet och det som rör sig i huvudet på tonåringar. Att de ska vara försiktiga, att de ska skydda sig, värderingar, att de får ställa frågor. De har mycket frågor. Utbildning om livet. Både fysiologiskt och biologiskt.. relationer tas upp i svenska, det praktiska, lagat etc. i SO. Försöker täcka in hela spektrumet. Värderingar att vi är olika, homosexualitet, vad som händer vid en graviditet, sexdebut, alkohol, säga nej och så."⁵¹

⁴⁸ Informant 7.

⁴⁹ Informant 5.

⁵⁰ Informant 10.

⁵¹ Informant 28.

Det är fullt möjligt att de övriga lärarna då de nämner attityder och värderingar menar att det även ingår att diskutera ett förhållningssätt till de som inte faller inom den heteronormativa ramen. Men det är ingen som specifikt tar upp detta i frågan om vad undervisningen bör innehålla. Det är även intressant att notera att ingen av de tillfrågade lärarna i sin syn på undervisningens innehåll lyfter fram sex och samlevnad som någonting som kan vara både skönt och positivt, men att hälften av informanterna lyfter fram direkt eller indirekt negativa aspekter av sex och samlevnad, så som grupptryck, att våga säga nej, könssjukdomar och abort.

När det gäller undervisningens innehåll har några av de tillfrågade lärarna sagt att de önskar en bredare och ämnesövergripande undervisning där bland annat NO och SO-undervisningen är involverad i verksamheten. Av informanterna efterlyser också fler temadagar eller rent av en temavecka där externa föreläsare bjuds in. Att lärarna efterlyser mer tid och ämnesöverskridande verksamhet är fullt förståeligt med tanke på de till synes stora ambitioner som finns för att göra en bra sex och samlevnadsundervisning och för att kunna få det helhetsgrepp som lärarna efterlyser.

*"Mer tid skulle jag vilja [ha], borde ha mer temadagar, mer tid i allmänhet. Känner att jag inte hinner med den moraliska/etiska biten. Borde jobba mer med gruppdiskussioner och grupparbeten. Borde ha mer samarbete med svenska, SO."*⁵²

*"Får vissa frågor i samlevnad. Har inga kriterier i kursplanerna att ta upp det, men kan tänka mig ett gemensamt tematiskt arbetsområde med andra lärare."*⁵³

Ett antal lärare ser fram emot att ämnet livskunskap kommer att bli schemalagt på deras skola, de menar att det kommer att gynna sex och samlevnadsundervisningen.

*"Ja... det är ju det här ämnet livskunskap, men det kommer inte i år utan nästa år rent schematekniskt. Men diskussionen finns ju hela tiden så då blir ju metoder och arbetssätt hela tiden. Man skulle kunna lägga något inom ramen före elevens val, men det är inget som finns förankrat ännu utan bara en egen tanke."*⁵⁴

Under det kommande året planerar man i stort att köra samma koncept som tidigare år, en av lärarna nämner att man åtminstone i SO:n har planer på att göra likadant i alla klasser så att alla elever få likvärdig undervisning oavsett vilken lärare man har.

*"För egen del tycker jag att vi har ett bra grundkoncept som jobbat fram under flera år. Ganska hyfsat bra koll. Jag försöker ändra undervisningen utifrån elevernas kritik."*⁵⁵

Flera lärare efterlyser också mer fortbildning till personalen. Det är dock ingen som ger direkta förslag på vad denna fortbildning skulle kunna tänkas innehålla.

⁵² Informant 15.

⁵³ Informant 21.

⁵⁴ Informant 29.

⁵⁵ Informant 15.

Hälften av de tillfrågade lärarna vill ha fler externa föreläsare. Det är vanligt att RFSL och RFSU nämns i dessa sammanhang men även Göteborgsregionens Kommunalförbund och sociologen Mia Börjesson. Två av de tillfrågade informanterna skulle vilja se företrädare för exempelvis andra religiösa grupper som kan berätta om exempelvis islams syn på kärlek och sex.

”Skulle vara bra att få ett möte med folk från andra kulturer, religioners olika syn på kärlek framförallt skulle man ha det återkommande och alltid.”⁵⁶

”Det är en mer relevant fråga för de som har det som område. Jag skulle i mina ämnen bjuda in folk, exempelvis en imam eller en hindu. Man kan bjuda in folk, men det kostar pengar. Mer utifrån besök.”⁵⁷

Om lärarna fick obegränsade resurser vill de framförallt ha mer tid till sex och samlevnadsundervisningen, andra önskemål är mindre grupper och externa föreläsare. En lärare skulle vilja visa en förlossning live:

”Då skulle jag lagt det över en hel vecka, och försökt få in många föreläsare. Skulle ta in RFSL och skulle gärna ta in de som verkligen kan förklara preventivmedel ordentligt och könssjukdomar. Och så skulle jag vilja att de fick se en förlossning (fick själv se det på prao). Det är en omöjlig grej, men om man hade obegränsat med resurser. Att man hade interaktiva verktyg och kunna följa en människa genom kroppen via datorn.”⁵⁸

Flera av lärarna skulle också om de får önska vilja ha ett sätt att dela in eleverna i ”mognadsgrad”, även om de samtidigt påpekar att det är praktiskt omöjligt. De flesta lärarna vill gärna arbeta mer ämnesövergripande, med mer tid skulle det vara möjligt menar de. Några få lärare är nöjda med de resurser de har och menar att det snarare handlar om innehållet än om tid och pengar.

Några lärare tycker att sex och samlevnadsundervisningen borde vara mer regelbunden.

”På ett sätt så finns det mycket som är bra med det vi gör idag. Vill ha kvar mycket av det, men ha det mer återkommande, kanske en gång i veckan minst. [...] Framförallt skulle man ha det återkommande och ständigt. Med pengar kan man framförallt ta in andra människor, studiebesök.”⁵⁹

Elevvårdspersonal

Under det kommande året planeras framförallt temadagar enligt elevvårdspersonalen, några av dem medverkar i aktiviteter under dessa. Tre av informanterna vet inte vad som planeras eftersom de inte är delaktiga i planeringsprocessen. Detta kan tyda på bristande kommunikation mellan skolans olika personalgrupper.

Några av de tillfrågade informanterna i elevvårdgruppen sa sig vilja ha ett tydligare och mer intensivt samarbete med ämneslärarna. Två av dem menade att de kunde tillföra en hel del,

⁵⁶ Informant 30.

⁵⁷ Informant 17.

⁵⁸ Informant 20.

⁵⁹ Informant 30.

medan en annan menade att bollen ligger hos lärarna och att dessa ska visa intresse för samarbete då läraren har ansvaret för undervisningen. En av de två som menar att de har mycket att tillföra kritiserade indirekt lärarnas kunskaper på området och menar att det resulterar i luckor i elevernas kunskaper. Att undervisningen blir fragmentarisk.

”Lärarna vet för lite. Saknar kunskap. Undviker kanske att prata om det. Om man inte pratar om det får inte eleverna den undervisning de borde få.”⁶⁰

Flera av informanterna önskar att de skulle få mer utbildning och mer tid samt att samverkan med lärare och ungdomsmottagning skulle fungera bättre.

”Skulle önska att vi fick utbildning, bra metoder och tid för att jobba på högstadiet. Man upplever ju annat också, märker de flickor som utvecklas tidigt, och de som utvecklas sent. Kan utveckla det till något mer. Individualisera, möta barnen på deras utvecklingsnivå, det skiljer ju flera år på dem. Borde kanske plocka ihop mer homogena grupper, smågrupper. Skulle vilja jobba tillsammans med ungdomsmottagningen.”⁶¹

Detta skulle på sikt kunna motverka den brist på kompetens som elevvårdspersonalen upplever att lärarkåren har.

Om elevvårdspersonalen hade haft obegränsade resurser skulle flera av dem vilja föra in livskunskap på schemat och ge sex och samlevnad utrymme inom det. Man skulle även vilja undervisa i mindre grupper, bygga ut elevvården och ha en bättre samverkan mellan småkommunerna så att man kunde ha gemensamma utbildningar och inspirationsdagar. Externa föreläsare skulle det bli fler av:

”Dels ta in handplockat folk som kommer in. Kanske dela upp det mer och inte koncentrera det, jobba långsiktigt under en termin och jobba med olika delar vid olika tillfällen. Få in både relationer, värdegrunder och respekt. Det finns massor man kan få in. [...]”⁶²

”Försökt ha mindre elevgrupper för att få bättre diskussioner. Mer externa föreläsare. Jag skulle vilja ha mer samarbete med lärarna. Jag har pratat med andra skolsköterskor på andra skolor kring samarbeten. Viktigt att lyssna på elevernas önskemål.”⁶³

En av informanterna ansåg att de för att få en bra och kvalitativ sex och samlevnadsundervisning behövde göra en kompetensinventering på skolan för att ta reda på vad som gjordes inom området sex och samlevnad och av vem. Detta faller samman med den bild av skolan och dess kompetensbas som även några av rektorena för fram. Nämligen att det saknas kunskap om vilka olika kompetenser det finns på skolorna för att kunna bedriva en god sex och samlevnadsundervisning.

Några av informanterna menade att det är viktigt att utöka undervisningen mot både år sex och sju och att ungdomsmottagningens visade sin verksamhet tidigare i skolåren än i år nio. I de två fall föräldrar nämndes ifrågasattes skolans förhållande till hemmet.

⁶⁰ Informant 36.

⁶¹ Informant 38.

⁶² Informant 37.

⁶³ Informant 36.

”Även få med föräldrarna, inte glömma dem. Så de vet hur vi jobbar. Lättare att prata med föräldrarna när man börjat prata med skolsköterskan”⁶⁴

”[...] vad är familjens roll? Måste man lära sig allt i skolan? Man kanske inte ska undervisa om allt.”⁶⁵

Den ena informanten menar att föräldrarna ska engageras i skolans arbete och informeras om skolans undervisning i sex och samlevnad. Den andra informanten ställer sig mer frågande och undrar istället hur stort ansvar skolan egentligen ska ta. Båda verkar dock vara överens om att föräldrarna spelar en viktig roll i sex och samlevnadsundervisningen och att de på ett eller annat sätt bör engageras – i eller utanför skolan.

När elevvårdspersonalen får möjlighet att lägga till övriga kommentarer så trycker de återigen på resurser, men även på vikten av engagerade människor.

”Det jag känner är att vi har mycket engagerade människor runt om oss som vill och som gör ett bra jobb och vi hjälps åt och jobbar på olika sätt. Och att det är viktigt. Väldigt viktigt. Därför att man kan få fram mycket kunskaper på nätet och det kan bli så fel. Där får man sällan fram relationsfrågor och värme som en motpol till det råa våldsamma. Så vi kan förmedla värme och ömhet på något sätt.”⁶⁶

En av elevvårdspersonalen menar att det finns stora behov och att de flesta elever inte är så nöjda med sex och samlevnadsundervisningen i skolan. En annan tycker att GR:s konferens om sex och samlevnad var en kanongrej, men tyckte det var synd att inte alla fick plats.

5.1.3 Vilka aktörer dessa skolor samarbetar med kring sexuell hälsa och hur det fungerar.

Rektorer

Enligt rektorerna så samarbetar de flesta skolorna med ett flertal aktörer: RFSU, RFSL, ungdomsmottagningen, barnmorskor, EXIT, Hälsokällan, Svenska Kyrkan och ett antal enskilda föreläsare såsom Mia Börjesson, Paulo Roberto, Tina Turner och Grynet. En rektor nämner även att man vartannat år har en föreläsning om ”fula gubbar på nätet” som riktar sig både till elever och till föräldrar. Flera av rektorerna önskar att de kunde ha fler externa föreläsare och att även föräldrarna skulle delta:

”[...]uppenbart att vi snackar värderingar, de kommer hemifrån, föräldrarna behöver höra det också, att det är olagligt att kränka.”⁶⁷

När föräldrarna väl får delta ser uppslutningen lite olika ut, EXIT lockade på en skola många föräldrar, eleverna uppmanade sina föräldrar att lyssna på dem, RFSL fungerade inte riktigt lika bra. Däremot fanns det stort föräldraintresse gällande alkoholfrågor.

”På stora föräldramöten tog vi upp alkoholfrågor, ett inslag var att socialtjänsten var med och pratade. 130 sjuor deltog och 200 föräldrar.”⁶⁸

⁶⁴ Informant 38.

⁶⁵ Informant 33.

⁶⁶ Informant 37.

⁶⁷ Informant 9.

Flera av rektorerna talar om normer och att de önskar besök från RFSU eller RFSL. Några av rektorerna är osäkra på om skolan tagit in några externa föreläsare och menar att det förmodligen skett någon gång men att de inte minns när och att det inte sker regelbundet. En av rektorerna tror att man haft samarbete med Svenska kyrkan.

Flera av rektorerna påpekar att det idag finns en ny öppenhet i samhället som var otänkbar för 25 år sedan. De menar att lärarna upplever att det blivit annorlunda, ungdomarna idag är medvetna och öppna för att diskutera vilket får lärarna att känna sig mer bekväma i rollen.

”Man visste inte riktigt var man själv stod och vad man tyckte exempelvis om homosexuella, det har skett en förändring över tid. Det är inte svårt eller jobbigt längre.”⁶⁹

En av rektorerna anser att ovan nämnda utveckling innebär att man inte längre har samma behov av externa aktörer när det gäller sex och samlevnadsundervisningen i skolan. Flera andra rektorer önskar däremot en större grad av samarbete, de hade gärna velat ha fler externa föreläsare och liknande om resurserna i form av tid och pengar fanns.

Alla skolor har enligt rektorerna något slags samarbete med ungdomsmottagningen, graden av samarbete varierar dock stort. Vanligast är att eleverna besöker ungdomsmottagningen vid ett tillfälle i åttan eller nian. En skola har fältassistenter som arbetar i skolan samtidigt som de är kuratorer på ungdomsmottagningen och på fritidsgården, detta fungerar enligt informanten mycket bra. En rektor uppger att ungdomsmottagningen bjuder in eleverna, flickorna får komma sex timmar i åttan och sex timmar i nian medan pojkarna får komma sex timmar i nian. I vissa fall är ungdomsmottagningarna med och arrangerar skolors temadagar om sex och samlevnad.

Flera av rektorerna är nöjda med samarbetet med ungdomsmottagningen, samtidigt som de påpekar att det kunde bli ännu bättre. Mer kontakt och längre öppettider är önskvärt enligt rektorerna. En av dem påpekar att det är viktigt att ungdomsmottagningen är skild från skolan och att detta ger ett större förtroende för ungdomsmottagningen bland eleverna, man behöver inte oroa sig för att bli ”dömd”. Rektorerna påpekar att det finns ett stort intresse bland eleverna att besöka ungdomsmottagningen, ungdomsmottagningen är spännande.

En av rektorerna tycker att öppettiderna och samarbetet med ungdomsmottagningen är direkt problematiskt:

”Eleverna har en promenad på 400 meter i nedförsbacke, men hade kunnat vara 40 mil för kontakten är så frånvarande. Ingen här har en aning om vad ungdomsmottagningen gör och ingen frågar. Syns lite på barnen vad som händer – de leker med avlånga ballonger. Ett skäl rent praktiskt – bemannad bara på tisdagar.”⁷⁰

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Informant 9.

⁷⁰ Informant 8.

En annan rektor menar att det är problematiskt att det nästan bara är flickor som går till ungdomsmottagningen, om samarbetet med skolan hade fungerat bättre skulle ungdomsmottagningen kanske nå ut till pojkarna i högre grad?

Lärarna

Lärarna nämner framförallt RFSU och RFSL när vi frågar om externa föreläsare, även Folkhälsorådet nämns och enskilda föreläsare som Mia Börjesson och Malena Ivarsson. I de flesta fall handlar det om enstaka föreläsningar från antingen RFSU eller RFSL. Två lärare nämner att de regelbundet bokar RFSL.

*"Vi brukar boka RFSL. Funkar jättebra, man kan boka deras skolinformatörer, de kommer på en lektionstimme. Sist fick vi inte ens vara med, eleverna tycker det är jättekul."*⁷¹

*"Ja, det har jag glömt att säga. Strax efter samlevnaden bjuds RFSL in. Blir mer om homosexualitet då. Återkommande varje år."*⁷²

HBT-frågor upplevs av några av lärarna som en viktig del av undervisningen, det är viktigt att diskutera normer.

*"Diskuterat mycket om normer, homosexualitet, för att det ska bli så naturligt som möjligt, borde ta hit folk från många olika typer av förhållanden."*⁷³

Några av lärarna har slutat bjuda in RFSL och menar att eleverna inte är mogna nog.

*"Ehh, det har inte varit på flera år nu. Men vi har haft från RFSL, en homosexuell. Det upplevdes olika från både elever och lärare. Men det blev inte helt bra tycker jag. Det har avtagit."*⁷⁴

*"I perioder men det har visat sig att ungarna inte gillar det, blir för laddat. För länge sen hade vi folk från RFSL, men blev laddat var alldeles för tidigt. Min erfarenhet är att åttorna bara vill se en som är homosexuell, freakshow."*⁷⁵

Flera av lärarna vill ta in fler externa föreläsare, men har inte kommit till skott. Andra menar att eleverna måste känna sig trygga när man talar sex och samlevnad, att eleverna bör känna den som undervisar dem.

Alla skolor har enligt lärarna något slags samarbete med ungdomsmottagningen, oftast är innebörden av samarbetet att eleverna gör ett besök där i antingen år 8 eller 9, utan närvaro av pedagoger. I en av skolorna besöker eleverna ungdomsmottagningen både i år 7 och i år 9.

*"Ja, niorna går en gång under höstterminen. Har dock ingen koll på vad som sker där. Eleverna anmäls via ungdomsmottagningen, det är inte kopplat till undervisningen."*⁷⁶

⁷¹ Informant 18.

⁷² Informant 23.

⁷³ Informant 30.

⁷⁴ Informant 29.

⁷⁵ Informant 26.

⁷⁶ Informant 25.

Besöken på ungdomsmottagningen sker oftast i separat flick- och pojkgrupper, i något fall får flickorna besöka ungdomsmottagningen i år 8 medan pojkarna får komma först i år 9. En av lärarna poängterar att det är viktigt att ungdomsmottagningen inte är knutet till lärare eller personal på skolan.

En fjärdedel av lärarna använder superlativ som *kanon* och *jättebra* när de beskriver samarbetet med ungdomsmottagningen. Nyckeln till ett lyckat samarbete ligger enligt lärarna i ”korta kanaler” mellan skola och ungdomsmottagning och samordningsgrupper mellan olika aktörer inom området.

”Fungerar kanon. Man kan alltid ringa och fråga dem, även när man är bekymrad för en elev.”⁷⁷

”Det fungerar jättebra, eftersom de som jobbar där är engagerade och vi är glada för att det fungerar bra. Skolsköterskornas samordningsgrupp träffas mellan olika skolor och diskuterar hur det ser ut.”⁷⁸

”Det fungerar bra, vi känner varandra.”⁷⁹

Flertalet lärare skulle dock vilja ha ett bättre samarbete med ungdomsmottagningen, man vill ha återkoppling och insikt i vad personalen på ungdomsmottagningen tar upp med eleverna. Lärarna understryker också att ungdomsmottagningen har mer uppdaterade kunskaper i ämnet, tidsbrist nämns som ett skäl till varför samarbete inte sker i den utsträckning som lärarna skulle önska.

”Det är det jag jobbar lite med, att få mer information om vad de gör och få till ett bättre samarbete med ungdomsmottagningen. Så man får lite bättre koll på varandra. Tidsbrist gör att man inte kommer så långt.”⁸⁰

”Jag tror det besöken i sig är populära i klasserna. De får och vågar ställa frågor. Någon återkoppling skulle vara bra, att personalen kommer till skolan.”⁸¹

”Det är klart att det vore bra med ett aktivt samarbete och att de kom hit.”⁸²

”Skulle kunna integreras mer då det i dagsläget inte sker något samarbete. Man skulle kanske kunna flytta undervisningen eller ungdomsmottagningens tider.”⁸³

Dåligt samarbete leder ibland till kritik från elevhåll:

”Niorna tycker inte att innehållet är så bra. Gör lite för mycket likt det som vi gör i åttan. [...] Bättre samarbete skulle vara bra, men svårt att hinna med.”⁸⁴

En annan samarbetspartner som nämns är folkhälsorådet.

⁷⁷ Informant 19.

⁷⁸ Informant 23.

⁷⁹ Informant 26.

⁸⁰ Informant 12.

⁸¹ Informant 22.

⁸² Informant 16.

⁸³ Informant 11.

⁸⁴ Informant 15.

*"[...] den lokala bion visar filmer som vi beställer – kan söka pengar till det från folkhälsorådet."*⁸⁵

En av skolorna försökte sig vid ett tillfälle på ett lite annorlunda samarbete:

*"Ett annat arbetslag samarbetade för två år sedan med kyrkan, de fingerade ett bröllop – både kyrkligt och borgerligt, men det kanske inte kan kallas för samarbete."*⁸⁶

Det görs försök till samarbete med externa aktörer i de flesta skolorna, i vissa fall fungerar det enligt lärarna alldeles utmärkt, en av lärarna uttrycker dock en åsikt som flera av lärarna tangerat nämligen att:

*"Viktigast är det regelbundna arbetet inom skolan."*⁸⁷

Elevvården

Enligt elevvården så har skolorna framförallt anlitat RFSU, RFSL och Mia Börjesson som externa föreläsare, även Hälsokällan nämns. En av skolorna kör ett helhetskoncept och samarbetar kring hälsa med ungdomsmottagningen, tandvården, dietister och RFSU under temadagarna. Samarbetet med dietister och tandläkare är nytt för i år. I en annan skola lyfts barnmorskorna från kommunen fram, de har enligt informanten den bästa utbildningen i Norden.

Två av dem som arbetar med elevvård känner inte till om deras skola har externa föreläsare. En elevvårdspersonal berättar att man visserligen inte tar in externa föreläsare med regelbundenhet, men att det hänt någon gång och att detta sker utifrån situationer som uppstår på skolan.

*"Har hänt, inte regelmässigt, bland annat en homosexuell person som föreläste efter att det varit "bögprat", utifrån situationen."*⁸⁸

Alla skolorna har enligt elevvårdspersonalen något slags samarbete med ungdomsmottagningen. I vissa skolor fungerar det väldigt bra:

*"Vi jobbar en hel del ihop. Det är två barnmorskor som jobbar där inte bara i samband med temadagarna. Klasser får gå dit och träffa dem. Har en del samarbete i år 5, men det hör inte till oss. Är kanske lättare i en liten kommun som vi är. Tätare kontaktytor och intresserade barnmorskor som vill vara med."*⁸⁹

"Stödet från ungdomsmottagningen är guld värt. Jag samordnar att eleverna kommer dit och lärarna är positiva till det. Går dit i år 8. Där kommer alla elever med till ungdomsmottagning – särskolan, barn med särskilda behov."

⁸⁵ Informant 28.

⁸⁶ Informant 25.

⁸⁷ Informant 26.

⁸⁸ Informant 31.

⁸⁹ Informant 37.

*Ungdomsmottagningen anpassar sig efter de grupper som kommer dit. De skräddarsyr undervisningen.*⁹⁰

På en av skolorna finns det en uttryckt vilja från ungdomsmottagningen att samarbeta mer, men pedagogerna har enligt informanten inte varit intresserade.

*”Samarbetet går ut på att eleverna kommer dit i åttan, vi som elevvårdshälso team försöker träffa personalen där en gång per år. Borde utnyttja detta mer, borde träffa dem. Personalen på ungdomsmottagningen har erbjudit program/utbildning, men pedagogerna har inte nappat. Dåliga på att ta tillvara kunskapen som finns”.*⁹¹

En av informanterna är direkt negativ och tycker att samarbetet med ungdomsmottagningen knappast fungerat alls sedan ungdomsmottagningen i kommunen centraliserats.

*”Funderat på ungdomsmottagningens roll, tycker vi är väldigt långt ifrån dem [...] Ungdomsmottagningen har inte fått pengar från kommunen och därför har de sagt nej till skolan. En skolsköterska köpte kondomer och delade ut, men det är väl ungdomsmottagningens uppdrag? Ungdomsmottagningen har blivit okänd sen de centraliserade den. [...] Först i nian presenterar de sin verksamhet, det är alldeles för sent. Det har haltat och jag känner mig kritisk.”*⁹²

Ytterligare en informant menar att ungdomsmottagningen fått för lite resurser och tvingats dra ner på öppettider vilket missgynnat samarbetet med skolan.

Även om uppfattningen om huruvida samarbetet med ungdomsmottagningen fungerar skiljer sig markant mellan olika skolor, så menar i princip alla informanter att det finns mycket som går att förbättra. Förslag på förbättringar är enligt elevvården tätare kontakter, återkoppling samt gemensamma utbildnings- och inspirationsdagar. Flera informanter framhåller att det är viktigt att ta tillvara på den kunskap som ungdomsmottagningen besitter.

När det gäller samarbete med övriga aktörer nämns folkhälsosamordnare/folkhälsoplanerare. Stöd från dessa har getts för en skolpjäs och priser i en tipspromenad. En av skolsköterskorna samarbetar även med smittskyddet och infektion.

⁹⁰ Informant 39.

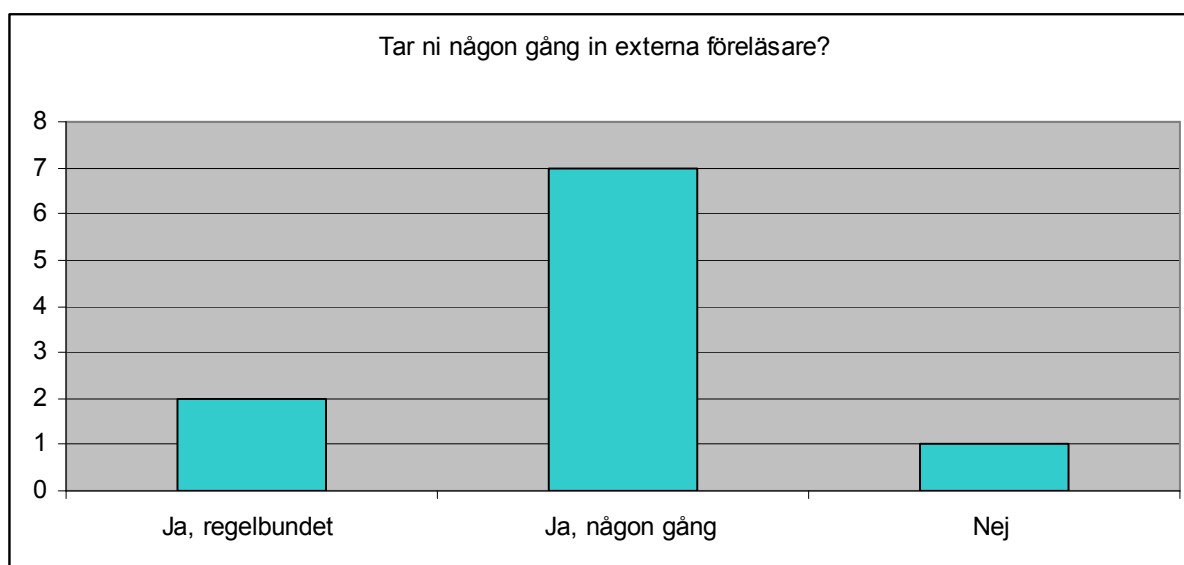
⁹¹ Informant 31

⁹² Informant 38

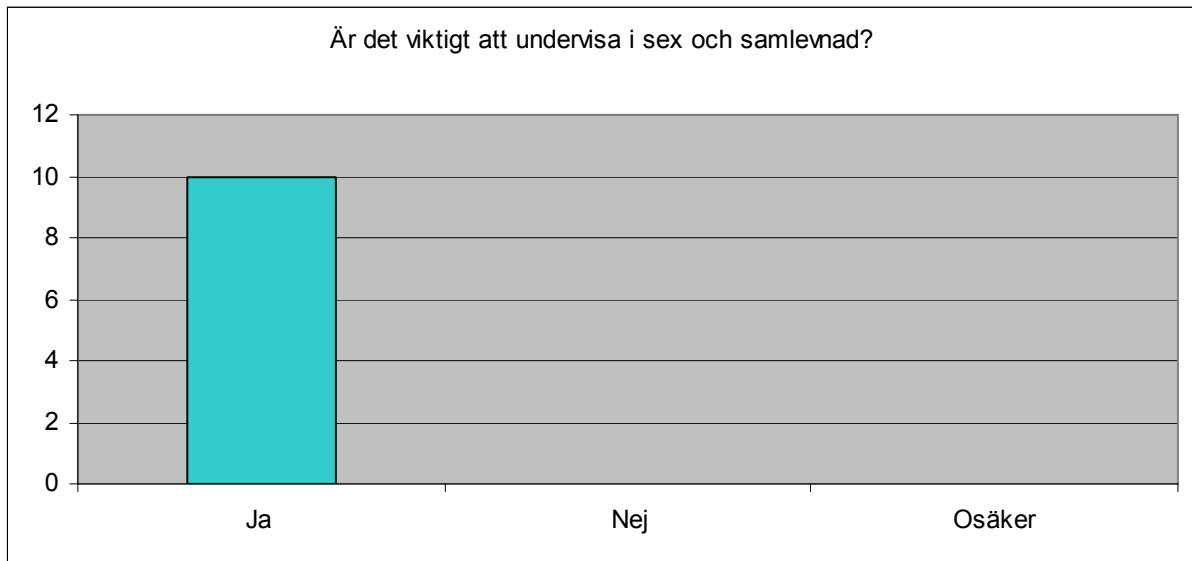
5.2 Kvantitativ empiri

För att bättre belysa vårt kvalitativa material har vi valt att kvantifiera det intervjumaterial som varit möjligt. Detta eftersom vi anser att vissa delar av vårt material utgör god grund till diskussionsunderlag för framtida beslut. Materialet kan tänkas bli mer visuellt på detta sätt. Vi vill dock understryka att den djupare analysen av materialet återfinns i den kvalitativa delen av denna rapport.

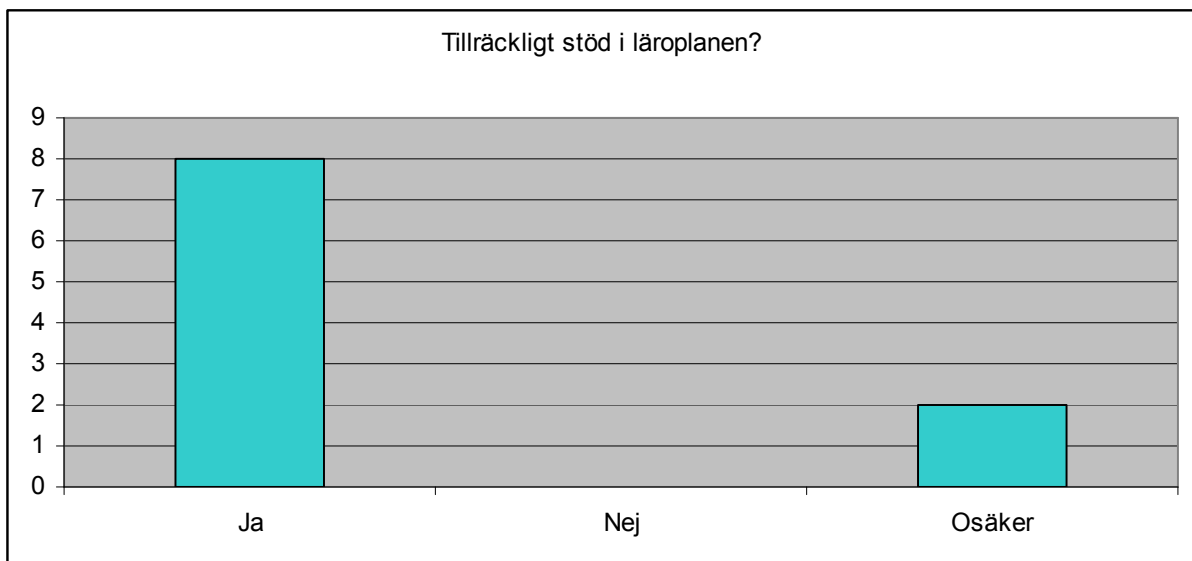
Diagrammen nedan visar hur de olika skolorna, ur ett kvantitativt perspektiv, har besvarat ett antal frågor som berör undervisningen i sex och samlevnad. Diagrammen baserar sig på informanternas svar. I vissa fall har informanterna på samma skola gett olika svar varför skolans svar som helhet tolkats som osäkert.

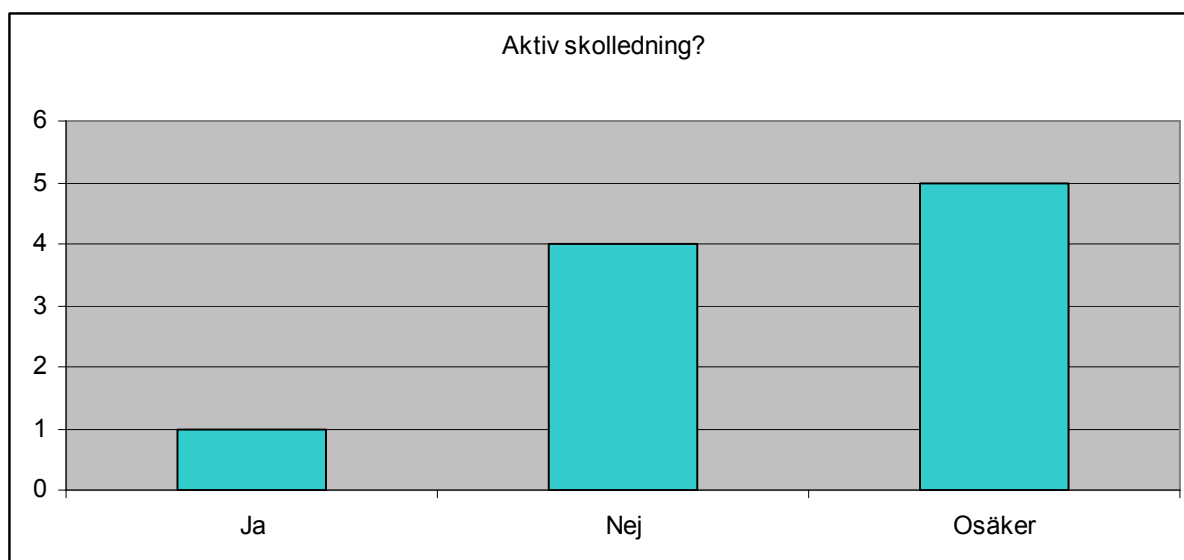
Diagrammet visar antalet skolor som regelbundet, någon gång eller som inte alls har tagit in externa föreläsare till skolan i samband med sex och samlevnadsundervisningen. En majoritet av skolorna har enligt informanterna vid något tillfälle tagit in externa föreläsare. Två skolor gör det regelbundet och en skola har valt att inte använda externa föreläsare enligt informanterna.

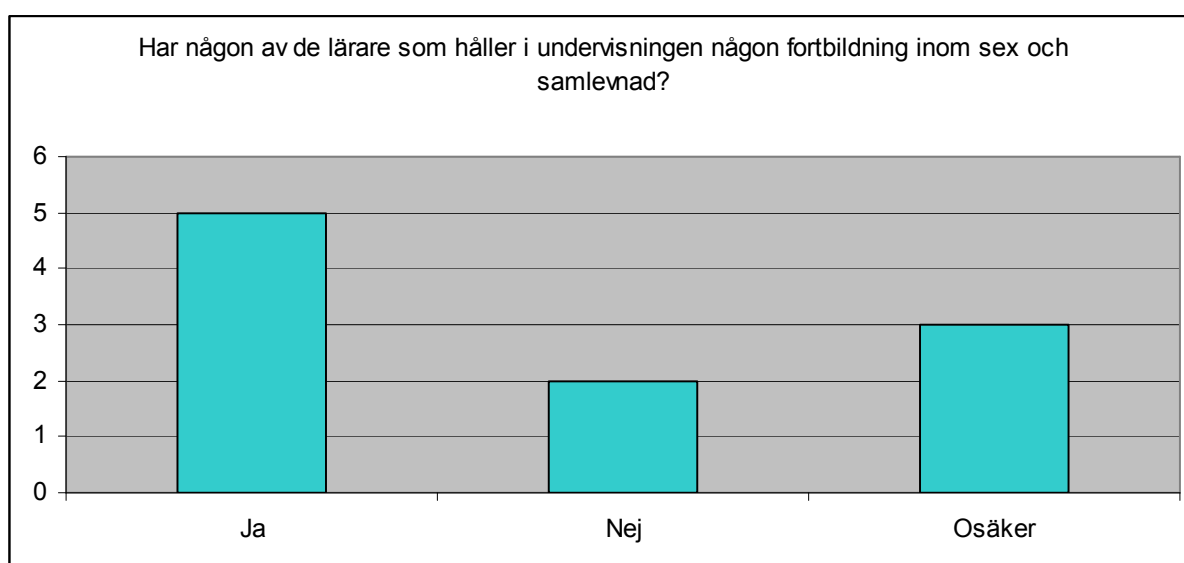
Diagrammet visar de olika skolornas inställning till vikten av att undervisa i sex och samlevnad. Alla tio deltagarskolor anser att det är viktigt att undervisa i sex och samlevnad.

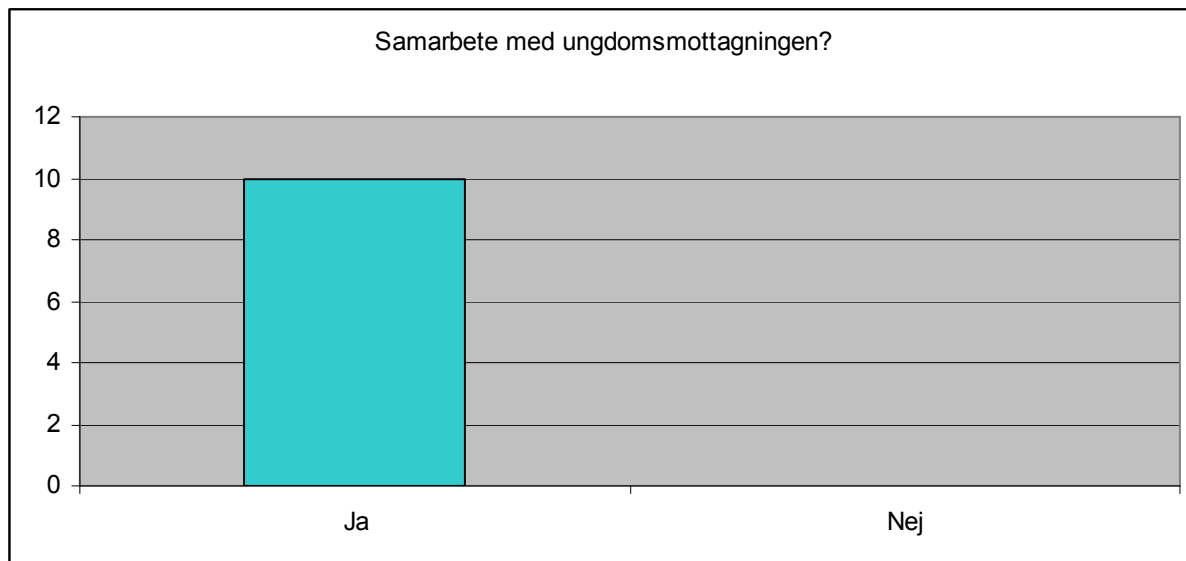
Diagrammet visar på hur många av deltagarskolorna personalen anser att de har tillräckligt med stöd för sin undervisning och verksamhet inom sex och samlevnad. En tydlig majoritet anser att de har stöd för sin verksamhet i läroplanen, medan personalen på två skolor är osäkra på vilket stöd läroplanen faktiskt ger. Osäkerheten behöver dock inte prägla hela personalen, då någon eller några av informanterna kan ha svarat att de har stöd, men ett flertal anser att de är osäkra.

Diagrammet visar hur aktiv skollledningen är i frågor kring sex och samlevnad på deltagarskolorna. En tydlig minoritet upplever att skollledningen är direkt aktiv i frågor som rör sex och samlevnadsundervisningen. Personalen på fyra skolor anser att skollledningen inte är aktiv i frågor som rör sex och samlevnad, medan hälften av deltagarskolornas personal anser att de är osäkra på hur och om skollledningen är aktiv i denna fråga.

Diagrammet visar hur på hur många skolor personalen som håller i sex och samlevnadsundervisningen som har någon form av fortbildning i ämnet. Fortbildningens karaktär kan röra sig om någon enstaka inspirationsdag till mer omfattande kurser. På hälften av skolorna har den undervisande personalen någon form av fortbildning, medan personalen på två skolor, enligt uppgiftslämnarna saknar fortbildning. På tre skolor råder delade meningar om i vilken utsträckning personalen har fortbildning varför deras svar har tolkats som osäkra.

Diagrammet visar hur många av skolorna som har ett samarbete med ungdomsmottagningen på orten. Samarbetet kan se olika ut, från ett enstaka elevbesök vid ett isolerat tillfälle till ett mer omfattande samarbete där ungdomsmottagningen är en aktiv samverkanspart med arbetet i sexuell hälsa på skolan. Ingen av skolorna saknar samarbete med ungdomsmottagningen.

6. Analys

En tydlig tendens hos informanterna är att de anser att det huvudsakliga ansvaret för sex och samlevnadsundervisningen ligger på NO-lärarna. Några av informanterna menar att även lärare i SO, svenska och idrott och hälsa borde kunna involveras i undervisningen, då innehållet berör så mycket mer än endast den biologiska och fysiologiska delen av sex och samliv. Det finns dock tecken som tyder på att det är just den delen av sex och samlevnad som fokus ligger på. På de skolor där temadagar finns syns också en tydligare tendens att koppla in andra undervisningsämnen, främst svenska och SO.

Det är svårt att hävda att undervisningen sker *kontinuerligt*, utan det rör sig snarast om en relativt isolerad verksamhet då vi med kontinuitet menar över tid återkommande. I det här fallet bör grundskolans senare år, år (7-9) ses som en kontinuitet och att då lägga undervisningen under någon dag till några veckor under en årskurs kan knappast ses som en kontinuerlig undervisning i sex och samlevnad utan snarare som punktvisa insatser vid isolerade tillfällen. Ett antal lärare, rektorer och elevvårdspersoner är medvetna om detta och efterlyser en ökad kontinuitet.

Undervisningsmetoderna är enligt informanterna varierade, vilket också ses som en förutsättning för att kunna bedriva en god undervisning där faktaunderlag används för att bearbeta attityder. Olika former av värderingsövningar och gruppdiskussioner är vanligt förekommande enligt informanterna och innehållet i undervisningen sägs variera från rent biologiska kroppsfunktioner så som fortplantning, graviditet och preventivmedel till olika typer av värderingar, känslor och andra mer svårgripbara och svårmätliga element. Bilden som ges är att personalen tycker att sex och samlevnad är ett betydligt bredare fält än bara rent biologiska och fysiologiska funktioner. Trots detta är det vanligare att lärare i första hand nämner den biologiska delen av sex och samlevnad. De informanter som fördjupat sina svar ger en bild av att sex och samlevnadsundervisningen som något som i första hand fokuserar på den biologiska biten, där fortplantning och reproduktion anses vara viktigt. Detta visar att undervisningen har fokus på det som en av informanterna varnar för: en småborgerligt heteronormativ syn på sex och samlevnad. Att ta upp homosexualitet upplevs av flera informanter som problematiskt och jobbigt. Detta löses ibland genom att ta in föreläsare från RFSL. Två skolor nämner att de numera undviker att använda sig av RFSL som föreläsare då både personal och elever har upplevt besöken som jobbiga. Denna heteronormativa syn på sex och samlevnad ligger inte i linje med en *positiv grundsyn på sexualitet* och samlevnad. Undersökningen tyder också på att undervisningen skiljer sig åt innehållsmässigt för pojkar och flickor, vilket inte heller ligger i linje med skolans värdegrund.

Undervisningen vill stärka tjejers självbild och deras vilja och förmåga att säga nej. Detta indikerar att pedagogerna har en grundsyn där pojkarna är aktiva och flickorna passiva när det rör initiativtagandet till sex. Undervisningen vill gärna också förmedla en emotionell och känslomässig del, men det är svårt att säga hur väl skolorna lyckas med detta.

Det går inte heller att dra några generella slutsatser kring de olika skolornas temadagar, då de i vissa fall endast är just en dag, medan en annan skola jobbar intensivt och ämnesövergripande under en hel vecka. Vilket gör att innehållet och djupet i undervisningen självklart kommer att variera från skola till skola. Några gemensamma drag tycks dock vara att olika ämneslärare ger tid till temadagarna och på ett eller annat sätt bidrar till undervisningen och att temadagarna brukar attrahera externa aktörer.

Skolornas användning av externa aktörer skiljer sig också från varandra. Några använder sig inte alls av externa föreläsare, medan andra gör det regelbundet och ytterligare andra har vid något tillfälle haft exempelvis RFSU och RFSL på besök, men detta har av olika skäl inte fortsatt. Det verkar bland annat bero på tidigare negativa erfarenheter, där varken elever eller lärare har känt sig bekväma med de externa aktörernas närvaro. En annan förklaring som getts är kommunens relativt otillgängliga läge.

Samverkan med ungdomsmottagningen skiljer sig markant mellan skolorna. I de flesta fall består samarbetet i att eleverna en gång under år 8-9 besöker ungdomsmottagningen, i några fall finns en utvecklad samverkan med ungdomsmottagningen. I de senare fallen är tillfredsställelsen över den egna sex och samlevnaden högre, god samverkan med externa aktörer och nöjdhet med undervisningen verkar korrelera. I de fall då samarbetet mellan skola och ungdomsmottagning fungerar dåligt verkar det finnas samarbetsproblem från båda håll. Skolan menar att ungdomsmottagningen säger nej till skolbesök som hämnd för att kommunen minskat ungdomsmottagningens resurser, samtidigt menar ungdomsmottagningen att man erbjudit skolan utbildning och samarbete men att pedagogerna inte varit intresserade.

Trots motsättningar är de flesta informanter ense om att en bättre samverkan skulle gynna både skolan och ungdomsmottagningen. Skolan skulle få uppdaterade kunskaper från proffs och ungdomsmottagningen skulle få bättre kontakt med ungdomarna. Pojkarna nämns särskilt i det senare fallet, i dagsläget går de sällan till ungdomsmottagningen men om denna skulle ha ett större samarbete med skolan tror flera informanter att ungdomsmottagningen skulle kunna nå ut till pojkarna i högre grad.

Alla tre informantkategorier är överens om att ett mer *ämnesövergripande* samarbete skulle vara önskvärt i framtiden. Som det är nu drar NO-lärarna det tyngsta lasset, medan de intervjuade SO- och Svensklärarna i många fall inte är involverade i sex och samlevnadsundervisningen överhuvudtaget. I de fall de berör ämnet är det ur ett emotionellt perspektiv och lärarna tycks inte, med undantag för någon enstaka lärare, heller ha en medveten undervisning om samlevnad i de humanistiska ämnena.

Även flera ur elevvårdspersonalen står utanför undervisningen och undervisningsmomenten. Det finns dock några undantag. Ett av kriterierna för en god sex och samlevnadsundervisning är enligt rapportens teoretiska utgångspunkter en *medveten* ämnesövergripande undervisning, varför skolorna har, under förutsättning att de går från ord till handling, goda förutsättningar att bedriva en god sex och samlevnadsundervisning.

Ett flertal lärare och elevvårdspersoner skulle vilja öka undervisningstiden för sex och samlevnad och gå så långt att det är ett medvetet återkommande ämne i flera av skolans undervisningsämnen. NO, SO, Svenska och Idrott och hälsa är några av de ämnen som har nämnts. Ett antal lärare, elevvårdspersoner och rektorer har också lyft fram ämnet Livskunskap som en livräddare som kan ge utrymme åt sex och samlevnadsundervisningen. Både lärare och rektorer efterlyser *kompetensutveckling* i ämnet. Det finns flera lärare som har någon enstaka fortbildnings- eller inspirationsdag, medan andra helt saknar både utbildning och fortbildning i sex och samlevnadsundervisning. Ett flertal rektorer tycks utgå från att deras NO-lärare har sex och samlevnadsutbildning med sig från sin lärarutbildning, medan vissa lärare påpekar bristen på sådant i sin grundutbildning. Den personal fått någon slags kompetensutveckling är i regel ganska nöjd, men önskar ändå mer. Fortbildning och kompetensutveckling är också viktigt ur en kvalitetssynpunkt. En bristande utbildning i sex

och samlevnad kan i värsta fall medföra att undervisningen utgår från pedagogens egna värderingar istället för från aktuell fakta.

Som kollektiv grupp är informanterna, i intervjusammanhang, överens om att sex och samlevnadsundervisning är ett viktigt ämne som bör *prioriteras*. I alla fall om man ser till det stoff undervisningen bör innehålla och den fortbildning lärarna efterfrågar. Informanter ur alla personalgrupper pratar varmt om ämnet livskunskap som en möjlighet att kunna prioritera och utöka sex och samlevnadsundervisning. Då skolverket inte har en nationell kursplan för vare sig grundskolan eller gymnasieskolan i ämnet livskunskap är det att se på som ett lokalt ämne eller en lokal kurs, varför kursmålen kan variera från en kommun till en annan. Ämnet livskunskap är inte ett oproblematiskt område. Ser man till det SET-program⁹³ som används i Göteborgs kommun finns inte sex och samlevnadsundervisning med i programmet. Ser man till de lokala kursplaner för livskunskap som finns för gymnasieskolan i bland annat Stockholm och Göteborg är sex och samlevnad en viktig del av undervisningen.⁹⁴ Här finns alltså en teoretisk möjlighet för skolorna att utöka sin sex och samlevnadsundervisning.

För att kunna bedriva en kvalitativ undervisning oavsett vilket skolämne det än gäller måste verksamheten planeras, utföras och utvärderas. Flera av skolorna planerar fortsatt verksamhet med bland annat utökade temadagar och flera externa föreläsare. För att kunna göra en god kvalitetssäkring måste skolorna bli bättre på att dokumentera och utvärdera sin verksamhet. Det räcker inte med att låta eleverna göra en muntlig utvärdering i känslomässig affekt och nöja sig med en sådan. Både skolledning och övrig personal måste ha tydliga rutiner för dokumentation av sin verksamhet. Skolledningen bör stödja sin personal genom att ge den de nödvändiga verktygen för en god kvalitetssäkring. Lärarkåren och övrig personal involverad i planeringen av undervisningen måste ha tydliga mål som de vill uppnå. Hur väl dessa mål uppnåtts efter avslutad undervisning måste på ett tydligt sätt följas upp.

Enligt Lpo-94 är rektorns ansvar att ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen. Sex och samlevnad är ett sådant ämnesövergripande område. Studien har visat att ett flertal av rektorerna anser att deras ansvar är att se till så att sex och samlevnadsundervisningen sker medan lärarna ansvarar för utförandet. Studien har också visat att olika arbetslag, på samma skola, arbetar på olika sätt med sex och samlevnad och att de prioriterar ämnet olika mycket. En viktig del av en medveten undervisning handlar om att eleverna får en likvärdig undervisning. Det är svårt att se hur eleverna i landet ska kunna garanteras en likvärdig utbildning när den kan skilja sig markant mellan de olika arbetslagen på en och samma skola.

⁹³ [http://www.set.st/ \(2008-12-18\)](http://www.set.st/ (2008-12-18))

⁹⁴ Se bland annat: <http://www10.goteborg.se/www.educ.goteborg.se/lokalakurser/IOS1504.doc> (2008-12-18)

7. Slutsatser

De övergripande slutsatser som kan dras av studiens relativt begränsade referensmaterial är att det råder en dålig stringens mellan de olika skolornas undervisning i sex och samlevnad. På vissa skolor fungerar undervisningen i de olika arbetslagen relativt likartat och undervisningstiden och innehållet tycks vara likartad. På andra skolor skiljer sig undervisningen åt i de olika arbetslagen och det är lärarens intresse och prioritering av ämnet som är avgörande för hur mycket undervisning i sex och samlevnad eleverna får. Därför kan dessa skolor kritiseras för brister i en likvärdig utbildning enligt både skollagen kapitel 1:2 samt Lpo-94. Det är också tydligt att skolpersonalen har en oklar uppfattning om vems ansvarsområde sex och samlevnadsundervisningen är.

Alla kategorier av intervjuad skolpersonal är dock överens om att undervisning i sex och samlevnad är viktig och det finns från de olika informanterna en önskan om att förbättra och fördjupa undervisningen på flera sätt. Bland lärare, rektorer och elevvårdspersonal finns en önskan om en ökad kontinuitet och mer ämnesövergripande undervisning. Även om det finns undantag som tycks föredra att verka ensamma i sina klassrum.

Informanternas generella önskan om mer kompetensutveckling, fler externa aktörer och ett kontinuerligt ämnesövergripande samarbete vittnar om en stor vilja och önskan att bedriva en god undervisning. Men denna önskan tycks i många fall komma på skam på grund av dåligt samarbete mellan kollegor, oklara ansvarsområden och ledarskap, lärarnas bristande dokumentation och utvärdering av sin egen verksamhet.

I de fall skolorna uppfyller ovan nämnda kriterier tycks sex och samlevnadsundervisningen fungera bättre än på de skolor där det är var man eller kvinna för sig. Skolorna bör alltså i sin verksamhetsplan ha ett tydligt mål med sex och samlevnadsundervisningen, ha ett tydligt ledarskap och en personal som är villig, kunnig och engagerad i att undervisa om sex och samlevnad för att lyckas väl med uppgiften.

8. Referenser

Olsson, Hans. (2003) *Sexatlas för skolan*. RFSU.

Fjellkner, Mette, Regnér Åsa. (071107). *Lärarna klarar inte av att undervisa om sex*. Debattartikel, Dagens Nyheter.

Forsberg, Margareta. (2007) Ungdomars hälsa – Internationella kunskapssammanställningar och svenska erfarenheter av förebyggande arbete, Socialstyrelsens rapport.

Johanisson, Jennie. (2008) ”Är man inte trovärdig när man pratar om sex och samlevnad så blir man kapad vid knäna” *En kvalitativ studie om lärares förutsättningar och tillvägagångssätt i sex och samlevnadsundervisningen*. Examensarbete. Folkhälsovetenskap. Göteborgs Universitet. 2008

Skolverket. *Lpo-94*. www.skolverket.se (hämtad: 2008-12-17)

Sveriges riksdag. *Skollagen*. www.riksdagen.se (hämtad: 2008-12-18)

Göteborgs stad. *Lokal kursplan för Livskunskap*.
<http://www10.goteborg.se/www.educ.goteborg.se/lokalakurser/IOS1504.doc>
(hämtad 2008-12-18)

Kurs i social emotionell träning (SET) <http://www.set.st/> (hämtad 2008-12-19)

9. Bilagor

9.1 Intervjufrågor

Elevvårdspersonal:

Verksamheten

1. Berätta övergripande om elevvårdsverksamheten.
2. Hur många elever ansvarar du för?

Undervisningen eleverna

3. Håller du i undervisning om sex och samlevnad? Vem gör det annars?
4. Hur ser undervisningen ut?
5. Vem ansvarar för att undervisning i sex och samlevnad på er skola sker?
6. Hur prioriterad anser du att sex och samlevnadsundervisningen är hos skolledning och pedagoger på skolan?
7. I vilka årskurser sker undervisning i sex och samlevnad?
8. Hur går det till? Integrerat i ämnesundervisning, temadagar eller annat?
9. Tar ni någon gång in externa föreläsare? Exempelvis RFSU.

Metoder

10. Vad är sex och samlevnad tycker du? Är det viktigt? Vad bör ingå i undervisningen?
11. Vilka svårigheter finns det när det gäller att undervisa i sex och samlevnad? Vilka ämnen kan vara svårast att prata om? Varför?
12. Hur tycker du att sex och samlevnadsundervisningen fungerar på er skola?
13. Vilka metoder använder ni i ert arbete med sex och samlevnad? Har ni erfarenhet av lyckade/misslyckade metoder? Med metoder menas: lektioner, inspirationsträffar för lärare, informationskampanjer, värderingsövningar, gruppsamtal etc.
14. Vad har ni främst gjort under det senaste året vad gäller metoder, arbetssätt, målgrupp och så vidare?
15. Finns det någon utvärdering av arbetet och/eller metoderna? I så fall är det något vi kan få ta del av? Finns något dokumenterat?
16. Vilket stöd känner du att du får i läroplanen, skollagen och övriga förordningar när det gäller undervisning i sex och samlevnad? Är det tillräckligt eller finns det något du saknar?
17. Vad arbetar ni med för material? Vad saknas för material?
18. Använder ni er av internet i sex och samlevnadsundervisningen? I så fall hur? Vilka hemsidor/internetresurser?
19. Finns särskilda medel avsatta för sex och samlevnad?

Vidareutbildning skolpersonal

20. Vilken utbildning har du i sex och samlevnad?
21. Har den personal som undervisar i sex och samlevnad fått någon vidareutbildning? I så fall vilken? Från vem?

Samarbete

22. Har ni något samarbete med ungdomsmottagningen?
23. Hur fungerar det och hur skulle det kunna fungera bättre?
24. Sker det något samarbete med andra aktörer, hur ser det samarbetet ut?

Framtiden

25. Vad har ni för planer inför det kommande året vad gäller metoder, arbetssätt, målgrupp och annat?
26. Om du fick obegränsade resurser hur skulle du då utforma sex och samlevnadsundervisningen?
27. Övriga kommentarer?

Lärare:

Verksamheten

1. Berätta övergripande om er verksamhet.
2. Hur många elever har ni och vilka årskurser?

Undervisningen eleverna

3. Har ni undervisning i sex och samlevnad?
4. Hur ser undervisningen i så fall ut?
5. Vem bör ansvara för undervisningen i sex och samlevnad?
6. I vilka årskurser sker undervisning i sex och samlevnad?
7. Hur går det till? Integrerat i ämnesundervisning, temadagar eller annat?
8. Vem på skolan håller i undervisningen?
9. Tar ni någon gång in externa föreläsare? Varifrån?

Metoder

10. Vad är sex och samlevnad tycker du? Vad bör ingå?
11. Är det viktigt att undervisa i sex och samlevnad?
12. Vilka svårigheter finns det när det gäller att undervisa i sex och samlevnad? Vilka ämnen kan vara svårast att prata om? Varför?
13. Vilka metoder använder ni i ert arbete med sex och samlevnad? Har ni erfarenhet av lyckade/misslyckade metoder? Med metoder menas: lektioner, värderingsövningar, gruppsamtal, temadagar m.m.
14. Finns det någon utvärdering av arbetet och/eller metoderna? I så fall är det något vi kan få ta del av? Finns det något dokumenterat?
15. Vilka hinder finns när det gäller att jobba med sex och samlevnad på din skola?
16. Vilket stöd känner du att du får i läroplanen när det gäller undervisning i sex och samlevnad? Är det tillräckligt eller finns det något du saknar?
17. Hur aktivt driver skolledningen frågan om sex och samlevnadsundervisningen? Hur prioriterad är frågan bland pedagogerna på skolan?
18. Vad arbetar ni med för material? Vad saknar ni för material?
19. Använder ni er av internet i sex och samlevnadsundervisningen? I så fall hur? Vilka hemsidor/internetresurser?
20. Vet du om det finns särskilda medel avsatta för sex och samlevnad på din skola? Går det att få pengar till att jobba med den här typen av frågor?

Vidareutbildning skolpersonal

21. Vilken utbildning i sex och samlevnad har de lärare som håller i sex och samlevnadsundervisningen?
22. Har den personal som undervisar i sex och samlevnad fått någon vidareutbildning i sex och samlevnad? I så fall vilken? Från vem?

Samarbete

23. Har ni något samarbete med ungdomsmottagningen?
24. Hur fungerar det och hur skulle det kunna fungera bättre?

25. Sker det något samarbete med andra aktörer, i så fall vilka? Hur ser det samarbetet ut?

Framtiden

26. Vad har ni för planer inför det kommande året vad gäller metoder, arbetssätt, målgrupp och annat?

27. Om du fick obegränsade resurser hur skulle du då utforma sex och samlevnadsundervisningen?

Övriga kommentarer?

Rektor:

Verksamheten

1. Berätta övergripande om er verksamhet.
2. Hur många elever har ni och vilka årskurser?

Undervisningen eleverna

3. Hur bedrivs sex och samlevnadsundervisningen på skolan?
4. Hur ser du på din egen roll som ansvarig för sex och samlevnadsundervisningen?
5. Vilka pedagoger tar hand om undervisningen i sex och samlevnad?
6. I vilka årskurser sker undervisning i sex och samlevnad?
7. Hur går det till? Integrerat i ämnesundervisning, temadagar eller annat?
8. Vem på skolan håller i undervisningen?
9. Tar ni någon gång in externa utbildare? Exempelvis RFSU.

Metoder

10. Vad är sex och samlevnad tycker du? Vad bör ingå i undervisningen?
11. Vilka är svårigheterna och hindren när det gäller att få en bra sex och samlevnadsundervisning i skolan?
12. Vilka metoder använder ni i ert arbete med sex och samlevnad? Har ni erfarenhet av lyckade/misslyckade metoder? Med metoder menas: lektioner, inspirationsträffar för lärare, informationskampanjer, värderingsövningar, gruppsamtal etc.
13. Finns det någon utvärdering av arbetet och/eller metoderna? I så fall är det något vi kan få ta del av? Finns något dokumenterat?
14. Vilket stöd känner du att du får i läroplanen när det gäller undervisning i sex och samlevnad?
15. Vad arbetar ni med för material? Vad saknar ni för material?
16. Använder ni er av internet i sex och samlevnadsundervisningen? I så fall hur? Vilka hemsidor/internetresurser?
17. Finns särskilda medel avsatta för sex och samlevnad?
18. Hur kan du som rektor förbättra arbetet med sex och samlevnad på din skola?

Vidareutbildning skolpersonal

19. Vilken utbildning i sex och samlevnad har de lärare som håller i sex och samlevnadsundervisningen?
20. Har den personal som undervisar i sex och samlevnad fått någon vidareutbildning i sex och samlevnad? I så fall vilken? Från vem? Varför har de eventuellt inte fått någon vidareutbildning?

Samarbete

21. Har ni något samarbete med ungdomsmottagningen?
22. Hur fungerar det och hur skulle det kunna fungera bättre?
23. Sker det något samarbete med andra aktörer, i så fall vilka? Hur ser det samarbetet ut? Vilka skulle ni vilja samarbeta med?

Framtiden

24. Vad har ni för planer inför det kommande året vad gäller metoder, arbetssätt, målgrupp och annat?
25. Om du fick obegränsade resurser, hur skulle du då utforma sex och samlevnadsundervisningen?
26. Övriga kommentarer?

9.2 Skolor

Dalstorpskolan, Borås.
Hagaskolan, Dals-Ed.
Altorpskolan, Herrljunga.
Carl Johansskolan, Karlsborg.
Fredriksdalskolan, Lidköping.
Almåsskolan, Mölndal.
Ängåsskolan, Orust
Strömstiernaskolan, Strömstad.
Nyboskolan, Tibro.
Stenbockskolan, Ulricehamn.